

IN MEMORIAM
Na vest o smrti Ulricha Engela
(20. 11. 1928–22. 5. 2020)

Nedavno je evropskoj naučnoj javnosti prenesena vest da je 22. maja 2020. godine u svom domu u Heppenheimu (SRN), u 91. godini života, u krugu svoje porodice, preminuo uvaženi nemački germanista prof. dr. phil. dr. h. c. Ulrich Engel. Tokom svoje dugogodišnje naučne karijere je bio direktor Instituta za nemački jezik u Mannheimu i honorarni profesor za germanističku lingvistiku na Univerzitetu u Bonnu, te gostujući profesor na mnogim evropskim univerzitetima, među njima, više puta i na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Napustio nas je poznati i priznati naučnik, autor brojnih lingvističkih studija, gramatika, rečnika, leksikona, editor zbornika radova i član redakcije mnogih lingvističkih časopisa, pa je kao takav decenijama bio uzor velikom broju mladih germanista. Bio je zdrav i vitalan, bistra uma, kao malo ko u njegovim godinama, i imao je planove za više od čitavog života. Radovao se ne samo svakom svom završenom projektu, nego i svakom osmišljenom doprinosu svojih saradnika i kolega. S puno razloga je važio kao veliki prijatelj i promotor lingvističke nauke na prostorima Jugoslavije, konsultant i savetnik mladim kandidatima, čije je magistarske i doktorske radove rado čitao i davao korisna uputstva za njihovo poboljšanje. Činio je to i sa brojnim germanistima u Rumuniji, Poljskoj, Španiji, Italiji, Albaniji, Egiptu. Zato je njegov odlazak ostavio veliku prazninu u plejadi naučnika koji se bave germanističkom lingvistikom, kontrastivnom analizom, te problemima nastave nemačkog jezika kao stranog. Nestala je značajna karika u tom lancu lingvističkih pregalaca, graditelja mostova između nemačke germanistike, posebno Instituta za nemački jezik u Mannheimu i brojnih srodnih institucija u zemljama gde se nemački jezik neguje, uči, predaje, opisuje i istražuje. U tom smislu značajno je uticao na razvoj i istraživačkog rada na polju germanistike u

najširem smislu te reči. Njegovom zaslugom unapređen je i modernizovan rad mnogih autora udžbeničke literature na univerzitetima, ali i u nastavi nemačkog jezika na srednjim školama.

Profesor U. Engel je rođen 20. novembra 1928. godine u Stuttgartu, gde je završio osnovnu školu i gimnaziju, a studij germanistike i romanistike na Univerzitetu u Tübingenu. Nakon toga je radio kao srednjoškolski profesor, čime se nije zadovoljio, nego se kao radoznali i nemirni duh opredelio za naučni rad, pa je kao izvorni govornik švapskog dijalekta u pokrajini Baden-Württemberg o toj temi odbranio doktrosku disertaciju na Univerzitetu u Tübingenu. S takvom kvalifikacijom i radom na habilitaciji osetio je da je on za nastavnika srednje škole prekvalifikovan. Na jednoj godišnjoj konferenciji novoosnovanog Instituta za nemački jezik u Mannheimu obratio se tadašnjem predsedniku saveta i glavnom pokretaču ideje da se osnuje Institut za nemački jezik, profesoru H. Moseru, izrazivši želju ali i spremnost da se bavi naučnim radom na polju savremenog nemačkog jezika, što je bila i osnovna intencija grupe ondašnjih vodećih germanista u SRN prilikom osnivanja Instituta. Očigledno je da je U. Engel kao mladi i ambiciozni lingvista ostavio snažan utisak na ondašnjeg vodećeg profesora nemačke germanistike staroga kova, školovanog na principima istorijsko-uporedne gramatike inodoevropskih i germanskih jezika u stilu braće Grimm, tako da je U. Engel ubrzo dobio poziv da prihvati funkciju zamenika direktora ovog tek osnovanog Instituta, što je on 16. aprila 1965. i prihvatio. Time je U. Engel postao desna ruka prvom direktoru P. Grebeu, koji je kao suosnivač manhajmskog Instituta već obavljao funkciju direktora Dudenove redakcije i bio autor prve naučne Dudenove gramatike nemačkog jezika posle Drugog svetskog rata.

Engelova marljivost je brzo došla do izražaja pa je već 1970. godine izabran za direktora Instituta sa svim kompetencijama takve funkcije. U tom svojstvu je ubrzo sačinio program rada nove lingvističke institucije, koja je postala poznata širom Evrope i naišla na veliku zainteresovanost i privrženost germanista ne samo u zemljama nemačkog jezičkog područja, nego možda još i više na germanističkim institucijama u inostranstvu. Među njima valja spomenuti katedre za nemački jezik u Novom Sadu, Beogradu, Zagrebu, Skoplju, Ljubljani i napose u Sarajevu, čiji je Odsek za germanistiku od samog osnivanja 1950. godine, pod vođstvom profesorica dr. Emilije Grubačić i dr. Marije Kon, težište svojih istraživanja uz istoriju

nemačke književnosti i istoriju jezika stavio upravo na teme iz savremenog nemačkog jezika: na pisanje univerzitetskih udžbenika, probleme nemačkog jezika kao stranog, rečju na jedan savremeniji pristup istraživačkoj delatnosti.

S novim direktorom Instituta za jezik u Mannheimu dolazi i nova metodologija u izučavanju savremenog književnog, ali istovremeno i govornog nemačkog jezika, kao i opis njegovih osnovnih struktura. Posebna pažnja je posvećena sintaksičkom i semantičkom preispitivanju postavki tadašnje Dudenove gramatike, te primeni kontrastivne analize i izradi kontrastivnih gramatika, a sve sa ciljem da se nemački jezik opiše, izučava u kontrastu sa drugim jezicima, pre svega s francuskim, poljskim, rumunskim, srpskohrvatskim, pa čak i japanskim. Sticajem okolnosti je uprava Instituta odlučila da se među prvima, pored francuskog, započne raditi na projektu Kontrastivne gramatike nemačkog i srpskohrvatskog jezika (Deutsch-Serbokroatische kontrastive Grammatik), čije je finansiranje obezbeđeno uglavnom sredstvima zadužbine industrijskog kocerna Volkswagenwerk, što je u vreme Brandtove 'istočne politike' sigurno imalo i izvesnu političku podršku, pa i interes da se takav projekat pokrene.

Pomenuti projekat je u ime Instituta za nemački jezik dogovorio profesor U. Engel sa profesoricom Pavicom Mrazović sa Odseka za germanistiku Univerziteta u Novom Sadu. Slučaj je hteo da su se u Mannheimu na jednoj naučnoj konferenciji sastala dva stručnjaka sličnih interesa i pogleda ne samo na lingvistička pitanja, unapređenje lingvističke nauke, nastavu nemačkog kao maternjeg, nego i učenje tog jezika kao stranog na univerzitetima i školama izvan zemalja nemačkog jezičkog područja. Formiran je okvirni tim učesnika sa nemačkog Instituta i jednog broja jugoslovenskih germanista, nekoliko serbokroatista u svojstvu savetnika iz Novog Sada, Beograda, Zagreba i Sarajeva. Taj krug će se kasnije proširiti uključivanjem germanista iz Osijeka i Zadra. S nemačke strane je vodeću ulogu imao profesor U. Engel, koji je u ime Instituta sačinio i plan za realizaciju ovako značajnog projekta.

Prvi sastanak učesnika projekta održan je 3. novembra 1973. godine. Već na tom dogovoru se postavilo pitanje koji lingvistički model treba primeniti pri opisu i kontrastiranju dva jezika koji se po svojoj strukturi dosta razlikuju. Bilo je to vreme kada se u Jugoslaviji veoma mali broj lingvista bavio

kontrastivnom lingvistikom, jer je i u Jugoslaviji, bar što se germanistike tiče, kao i u zemljama nemačkog jezičkog područja, preovladavao istorijsko-poredbeni pristup lingvističkim pitanjima. Malo germanista je bilo upoznato s postavkama tzv. gramatike zavisnosti i teorije valentnosti (Dependenzgrammatik, Valenztheorie), a ovo tim više što je i na nemačkim univerzitetima moderna germanistička lingvistika bila tek u povoju i samo sporadično prihvatana. Častan izuzetak je u tom pogledu bio Institut za nemački jezik u Mannheimu, na kojem je već 1970. počeo konkretni rad na tzv. *Malom leksikonu valentnosti nemačkih glagola (Kleines Valenzlexikon deutscher Verben)* na čelu s U. Engelom i H. Schumacherom.

Pod rukovodstvom U. Engela otpočeo je rad na prethodnim studijama neophodnim za sastavljanje definitivnog teksta kontrastivne gramatike. Cilj projekta je bio da se po novom modelu sačini didaktički orijentisana, ali, pre svega, naučna gramatika, koja se ne sme ograničiti na puki opis vrste reči, prikaz fleksije i konjugacije, na strukturu rečenice dva jezika. U prvi plan su stavljene mogućnosti kombinacije pojedinih elemenata rečenice i kompleksnih rečeničnih delova. Za takvu namenu je upravo na predlog istrajnog U. Engela odabran model dependencijalne gramatike, za koji je on imao već razrađen okvirni koncept i teorijsku podlogu. To, međutim, nije bilo dovoljno pa su učesnici projekta često na sastancima dorađivali navedeni model, korigovali svoja dotadašnja tradicionalna teorijska znanja, koja su se u mnogim segmentima razlikovala od novih postavki dependencijalne gramatike i teorije valentnosti. Rad na projektu je napredovao različitim tempom i intenzitetom, a mnogi mlađi saradnici su u okviru tog projekta obrađivali teme za svoje magistarske radnje i doktorske disertacije, često odlazili u Mannheim na Institut, gde su uz svesrdnu podršku, ali veoma kritično oko, profesora Engela i njegovih saradnika napredovali u svom lingvističkom obrazovanju. Na taj način su radili na značajnom i moderno koncipiranom projektu, a istovremeno sticali uslove i za svoje napredovanje u struci na univerzitetu.

Kada je nakon višegodišnjeg rada, brojnih radnih sastanaka sa U. Engelom, prema strogom rasporedu, obrađen veći deo zadatih tema, formiran je uži tim autora koji su na čelu s profesorom Engelom izradili definitivni obimni tekst od 1510 stranica dvotomne *Kontrastivne gramatike nemačkog i srpskohrvatskog jezika*. Rezultati dugogodišnjeg upornog rada su štampani u redakciji U. Engela i P. Mrazović pod naslovom *Kontrastive Grammatik*

Deutsch-Serbokroatisch, München/Novi Sad, 1986. Pošto je ova vredna publikacija veoma brzo rasprodata, na inicijativu U. Engela je, u saradnji s jednom grupom beogradskih i novosadskih lingvista, poslednjih godina urađeno obnovljeno izdanje ove gramatike u više tomova. Nije naodmet napomenuti da su nakon gore navedene gramatike, pod Engelovim rukovodstvom, po istom modelu izrađene obimne kontrastivne gramatike nemačko-rumunskog i nemačko-poljskog jezika.

Paralelno s gore navedenim delima, na Institutu u Mannheimu tekao je i rad na izradi novog rečnika valentnosti glagola, jer se pošlo od postulata teorije valentnosti da je glagol osnovni stožer rečenice, koji određuje njenu osnovnu strukturu i otvara mesta za obavezne i fakultativne dopune (*Ergänzungen*), pa donekle i za dodatke (*Angaben*). S takvim teoretskim opredeljenjem je intenziviran rad na opisu najpre samo nemačkih glagola, ali se brzo otpočelo s izradom i dvojezičnih leksikona čiji su autori nemačke glagole kontrastirali s njihovim ekvivalentima u stranom jeziku. To su nemačko-španski (Rall/Rall/Zorila 1980), nemačko-rumunski (Engel/Savin 1983), nemačko-poljski (Cirko/Morcinić/Ziobr 1995), nemačko-talijanski (Bianco 1996). U njima su primenjene postavke sintaksičke valentnosti i detaljno opisano uglavnom koherentno značenje, dok je kombinatorno značenje, dakle semantička komponenta značenja, ostala po strani. Zato je upravo na insistiranje profesora U. Engela za potpuni opis glagola bilo neophodno uzeti u obzir i relaciono i kategorijalno značenje, što je za nastavu i učenje nemačkog jezika kao stranog od posebnog značaja. Tom zahtevu je nakon dugotrajnog rada udovoljeno u dva obimna dvojezična rečnika, objavljena u Münchenu, i to M. Djordjević/U. Engel, *Deutsch-B/K/S*, 2009, i *Serbisch-Deutsch*, 2013.

Na osnovu dugogodišnje saradnje i poznanstva s profesorom U. Engelom, mogu s puno opravdanja reći da je ovde iznesen samo jedan mali deo njegovih zasluga za razvoj nemačke ali i inostrane germanistike, jer je opus ovog autora daleko širi i raznovrsniji od ovde spomenutih aktivnosti, koje se odnose, pre svega, na njegovu saradnju sa jugoslovenskim germanistima. Za profesora Engela kao lingvistu ništa u nauci nije bilo definitivno i do kraja objašnjeno. Većinu objavljenih rukopisa i izrečenih zaključaka u njima smatrao je korisnim i dobrim, ali da oni uvek mogu biti još bolji, doteraniji, precizniji. Sve je, dakle, ostalo otvoreno, pa o svakoj obrađenoj temi valja dalje i dublje razmišljati, doterivati je i tražiti nova rešenja.

Odlaskom profesora U. Engela germanistika je izgubila velikog i renomiranog istraživača, inovatora na području struke i nauke, autora brojnih teoretskih ali i didaktički upotrebljivih publikacija u nastavi nemačkog jezika kao maternjeg ali isto tako i kao stranog. Posebno mu je bilo stalo do internacionalizacije germanističke lingvistike, tako da inostrana germanistika i njeni predstavnici, pre svega starije i srednje generacije, imaju puno razloga da žale za izgubljenim uzorom, ali isto tako svi zajedno da budu zahvalni što su imali sreću da saraduju s takvom osobom širokog srca i vidokruga. U tom kontekstu, kao predstavnik sarajevske germanistike, osećam posebnu tugu zbog gubitka velikog naučnika i jedinstvenog čoveka. Valja imati u vidu da je pored navedenog, profesor U. Engel tokom svoje dugodišnje karijere za potrebe Nemačke službe za akademsku razmenu (DAAD) i uglednu Humboldtovu fondaciju napisao bezbroj preporuka, predloga za stipendije i priznanja upravo za jugoslovenske lingviste, što im je omogućilo dalje napredovanje u struci. Na kraju treba istaći da svi koji su imali sreće da s njim saraduju, duže ili kraće vreme, među koje s ponosom i neizmernom zahvalnošću ubrajam i sebe, ostaju njegovi veliki dužnici i duboko zahvalni za sve što je za njih učinio. Nauka ide dalje, ali za čovekom ostaje praznina i sećanje.

Neka ti je večna slava i hvala, dragi moj Uli, kako smo te godinama kao velikog i bliskog prijatelja iz milošte zvali.

Sarajevo, 5. juna 2020.

Miloje Đorđević